

Történetírás 1989 után

A történetíró is kora gyermeke. Szempontjai, gondolatmenete, sőt forráskezelése, a források válogatása is eredménye az őt ért korabeli hatások egyéni feldolgozásának. Természetesnek kell tekinteni, hogy napjaink történetésének kérdésfeltevése is a kor hatása alatt áll, amikor a nemzeti történetírások perspektívájáról kell szólnia.

A térségben élő nemzetek, a kevert etnikumú társadalmak együttélésére eddig az elmúlt évszázadok államszerveződései három modellt kínáltak. Az egyik a Habsburg-monarchia volt, amelyik paradox módon a feudális berendezkedés maradványainak köszönhetően, hogy relatív szabadságot biztosított a munkaerő-vándorlásnak, az egyén nemzeti-vallási törekvései kiélésének. Útjában állt azonban a nemzeti kollektívumok alakulásának. Ezt kívánta megvalósítani a másik modell, a kisállamiság rendszere 1920 után. A kisállamiság viszont csődöt hozott az egyén, a kisebbségek etnikai és mozgásszabadsága terén. Meghaladni ígérte az így már az állami erőszak segítségével minden korábbinál élesebb nemzeti gyűlölködést a harmadik modell, a sztálini szovjet-rendszer, amely 1949-ben került bevezetésre e térségben. A nemzeti-állami keretek meghagyása mellett a régi nacionalizmusokat az illegálisba

igyekezett szorítani és helyette a proletár internacionalizmus eszméjét az itt lévő kisállamok állami ideológiájaként elfogadtatni. Ismeretes, hogy milyen eredménnyel járt ez az utolsó kísérlet.

Most e politikai rendszer összeomlásának folyamatában elsőrangú feladat, hogy a tegnap történeti-politikai konstrukcióit elemezzük, de még fontosabb, hogy eltávolodva mindhárom modell zsákutcájától, az együttélés és a viták új, civilizált rendszerét alakítsuk ki. A történész feladata az eddigi alternatívák még elbukott törekvéseiben is a használhatót felmutatni. És felmutatni a félrevezetőt is. Félrevezetőnek látjuk a nemzeti állam erősítésébe vetett hitet még akkor is, ha az most a sztálini monolit rendszer kritikája is. A jövőkép felrajzolása érdekében fokozottan kellene tanulmányoznunk a nyugat- és észak-európai kis népek utóbbi két évszázadbeli történetét. Nem volna hiábavaló külön történészkonferenciát szentelni e térségek fejlődésének.

Európára és a világ fejlődésének főbb irányaira kell figyelni akkor is, amikor a régió történetírásainak jövőbeli választójáról gondolkodunk. Ha csak a legutóbbi (ez év augusztusában tartott) világkongresszus tapasztalataiból indulunk ki, akkor is látjuk, hogy a 20. századi történettudomány két eszmei főiránya közül az erősödik, amelyik céljaul a nemzeti-állami szempontoktól elszakadó társadalom- és művelődéstörténeti jelenségek tanulmányozását tartja fő feladatának.

Mai történetírásaink Európa-szerte a 19. század nemzeti-állami intézményeinek fejlődésén nőttek fel, alakították ki szervezeti kereteiket. A történelem, mint oktatási tárgy, az állampolgári tudat formálásának szerves része, eszköze lett, s mindinkább nemzeti történelem. Az állami-nemzeti azonosulás alapja a nyelv

mellett a közös történelmi hagyomány, ezt szolgálják a tanárképző tanszékek, tudományos kiadványok, történelmi társulatok. – De már a századfordulón megjelenik több irányzat is, amelyek a történelem végső mozgatóját már nem a nemzeti együttélés kereteiben látják, és már nem tartják az európai nemzeti-állami intézményrendszerrel az egyetlen és legtökéletesebb együttélést szervező intézménynek E felfogás aktuális ösztönzői voltak: a polgári szemlélet kibővülése, az, hogy a politika, a gazdaság, a kultúra mindinkább világméretűvé bővült – s az, hogy egyetemes összehasonlítás a nemzeti-állami kereteket nem viselhette el; az Európán kívüli civilizációk tanulmányozása arra hívta fel a figyelmet, hogy népek nagy számmal éltek az európai értelemben vett nemzeti állami keretek nélkül, ezektől eltérő közösségi formákba szerveződve; és végül segítette e szemlélet erősödését a politika és a kultúra szocializációja a század elején, a tömegek szerepének megnövekedése, a szociális szempontok megerősödése a társadalmi életben.

A nemzeti-állami összeütközések, a világháborúk természetesen az állam, a hatalomszervező intézmények szerepének fontosságát hangsúlyozták a társadalom és így a történészek előtt is. Ezt segítette a világ fejlődésének Európa-központúsága egészen az 1960-as évekig. Az utóbbi évtizedekben azonban áttörés következett be a másfélszáz esztendő uralkodó történelemértelmezésben: a történetírás mindinkább a társadalom, az egyén legbensőbb mozgatórugóival, a kisközösségi életformákkal, a több társadalomban is fellelhető közös emberi életjelenségekkel foglalkozik előszeretettel.

Amikor tehát a régiókban szakítunk az elmúlt évtizedek dogmaival, és a sztálini pseudo-internacionalizmussal szemben a nemzeti ideológiák erősödését, a nemzeti-állami szempontú történelemértelmezést látjuk, ne feledkezzünk meg arról, hogy a 21. század nyitányán élünk; a világfejlődéssel mérhető csak a nemzeti köztség gazdasági-civilizációs teljesítménye, a világfejlődéssel mérhető csak történetírásunk fejlődése is. Ahogy az új Közép-Európa politikai rendszere el kell hogy kerülje a korábbi nemzeti-állami zsákutcákat, úgy el kell kerülniük az itt élő történetírásoknak az állami-nemzeti központú, avitt történelemértelmezéseket is.

GLATZ FERENC

Rácváros, Székesfehérvár

A Rác utcai skanzen. Székesfehérvár, 1990

